

“Involta” Ilmiy Jurnalni

Vebsayt: <https://involta.uz/>

PEDAGOGIKANING ILMIY TADQIQOT METODLARI

Abduraxmonova Shahzodaxon Pazliddin qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Boshlang‘ich ta‘lim
fakulteti 2-bosqich talabasi

abduraxmonova.shahzodaxon@gmail.com

Umaraliyev Humoyun Abdulahad o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika instituti Gumanitar fanlar fakulteti 3-bosqich talabasi

khumoyunumaraliyev@gmail.com

Annotatsiya: Har qanday fan o‘zining ilmiy-tadqiqot metodlariga ega. Bu metodlari orqali u o‘z mazmunini boyitib, yangilab boradi. Pedagogika o‘z mazmunini boyitish va yangilash maqsadida mavjud pedagogik hodisa hamda jarayonlarni uning maqsadi va vazifalariga muvofiq keladigan metodlari bilan o‘rganadi.

Аннотация: Каждая наука имеет свои методы исследования. Благодаря этим методам он обогащает и обновляет свое содержание. В целях обогащения и обновления своего содержания педагогика изучает существующие педагогические явления и процессы таким образом, который соответствует ее целям и задачам.

Abstract: Every science has its own research methods. Through these methods, it enriches and updates its content. In order to enrich and update its content, pedagogy studies the existing pedagogical phenomena and processes in a way that is consistent with its goals and objectives.

Kalit soʻzlar: Pedagogika, ilmiy-tadqiqot metodlar, jarayon, mazmun, shaxs, taʼlim, tadqiqot

Hayotda va obektiv dunyoni bilish nazariyasida nimani oʻrgatish va qanday oʻrgatish kerak, kimni va qanday tarbiyalash lozim degan masalalar mavjud boʻlib, ular oʻzaro bogʻliqdir. Nima qilish kerak va qanday amalga oshirish lozim degan muammolar oʻrtasida dialektik birlik mavjuddir. Shu maʼnoda pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari deganimizda yosh avlodni tarbiyalash, bilimli qilish va oʻqitishning real jarayonlariga xos boʻlgan ichki aloqa va munosabatlarni tekshirish, bilish metodlari, uslublari va vositalari majmuini tushunamiz.

Pedagogika oʻqitish, bilim berish, tarbiyalash jarayonlarini va ularning mohiyatini quyidagicha oʻrganish-bilishni nazarda tutadi:

- ularning umumiy aloqasi, bir-birini taqozo etishi va oʻzaro tasir jarayonida bolalarni oʻqitish va tarbiyalash, fan, madaniyat, axloq va sanʼat, taʼlim va tarbiyaning qayerda amalga oshirilishidan qatʼiy nazar uzviy aloqada boʻlishi;
- ularning toʻxtovsiz harakati, oʻzgarishi va taraqqiy etish jarayonida vujudga keladigan oʻqitish va tarbiyalash vazifalari, metodlarining oʻzgarishi, hamma bolalarni bir xil andozada oʻqitish va tarbiyalash mumkin emasligi;
- bolalarning oʻsishida ularning oʻziga xos xususiyatlarini hisobga olish, aqliy va xulqiy faoliyat, soʻz va ish birligi mezonlariga tayanish;

- bolalar kamolotiga ta'sir etuvchi an'ana, urf-odatlar, ular o'rtasidagi tafovutlarni bilish, aniqlash asosida yaxshi bilan yomon, eskilik bilan yangilik, o'rtasida yuz beradigan nizolarni hisobga olish, o'zaro tanqid va hokazo;

Pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari qanchalik mukammal, aqlga muvofiq, to'g'ri tanlansa, ta'lim-tarbiya mazmunni yangilash va takomillashtirish shu darajada yaxshilanadi, pedagogika fani ham boyib boradi.¹

Hozirgacha mavjud va ishlab chiqilgan quyidagi ilmiy tadqiqot metodlariga tayanib fikr yuritsa bo'ladi:

- 1) suhbat metodi;
- 2) kuzatish metodi;
- 3) bolalar ijodini o'rganish metodi;
- 4) maktab hujjatlarini tahlil qilish metodi;
- 5) test, so'rovnomalar metodi;
- 6) eksperiment-tajriba sinov metodi;
- 7) statistika ma'lumotlarini tahlil qilish metodi;
- 8) matematika-kibernetika metodi;

Suhbat metodi

Ta'lim-tarbiya jarayonini yaxshilash yoki yaratilgan ilmiy farazlarning qanchalik to'g'ri ekanligini aniqlash maqsadida suhbat metodidan foydalaniladi. Odatda, suhbat metodi maktab o'qituvchilar va o'quvchilar jamoasi bilan, ota-ona va keng jamoatchilik bilan yakka va guruhli tartibda ish olib borilganda qo'llaniladi. Bunda suhbat metodini tadbiq etishdan oldin maqsadli reja tuziladi, amalga oshirish yo'llari belgilanadi, natijalar tahlil qilinadi va tegishli xulosa chiqariladi. Shuningdek, tadqiqotchining suhbat olib borish va uni kerakli tomonga yo'naltira

---

¹ O'. M. Asqarova, M. Xayitboyev, M. S. Nishonov. O'zR Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. – T: "Talqin", 2008, 15-bet

olishni bilishi, suhbatdoshining ruhiy holatiga qarab suhbat ohangini moslashtira bilishi g'oyat muhimdir.

Bunda:

1. suhbat uchun oldindan savol tuzish;
2. vaqti va otkazish joyini belgilash;
3. suhbat ishtirokchilarining soni va kasblaridan xabardor bolishi;
4. suhbat uchun qulay sharoit va erkin gaplashish imkonini yaratish;
5. mahmadona va bachkana bolmaslik;
6. suhbatdoshning kimligini, harakter hususiyatini esdan chiqarmaslik;
7. suhbat natijalarini zudlik bilan tahlil qilish, qiyoslash, tegishli xulosa chiqarish, lozim bolsa qoshimchalar kiritish va maktab hayotiga tadbiq etish pedagogik jihatdan qimmatlidir.

Kuzatish metodi

Pedagogikaning kuzatish metodi ta'lim-tarbiya jarayonlarining amaldagi holati bilan tanishtiradi, ularning oqibat natijalarini bilishga yordam beradi va shu asnoda yaratilgan yangi kashfiyotlar uchun dalillar, omillar yig'ish imkonini tug'diradi. Bu metodni qo'llanish jarayoni ancha murakkab bolib, nazarda tutilgan maqsad qanday amalga oshayotganligini aniqlash, o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro aloqalari, individual farqlarini qiyoslash uchun ham qo'llaniladi. Tajribalarning ko'rsatishicha, maqsad asosidagi kuzatuv ma'lum reja asosida yig'ilgan dalillarni haqiqiy tahlil qilish, qiyoslash asosida tashkil etilsagina samarali boladi. Kuzatishlar faqat oddiy hodisalarni kuzatish, ayrim dalillarni yig'ish, hisobga olish, aniqlash uchungina emas, balki ta'lim-tarbiya jarayonini yaxshilash va mukammallashtirish maqsadida amalga oshiriladi. Odatda pedagogik kuzatish orqali o'quvchilarning fanlarni o'zlashtirishlari, ularning xulq-atvori va muomalalaridagi o'zgarishlarni hisobga olish va tegishli ta'limiy-tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish yo'llarini belgilash uchun qo'llaniladi.

Ilmiy kuzatishlar esa nafaqat o'quvchilarning tabiiy faoliyatini, balki ularning ilmiy dunyoqarashlarini shakllanishi, fikrlash jarayoni kuchi, xulosalar chiqarishdagi faolliklarini aniqlaydi, ularni tahlil etadi va tegishli xulosalar chiqarishga imkoniyat tug'diradi. Bunday kuzatishlar pedagogika fani mazmunining boyishiga sabab bo'ladi.

Bolalar ijodini o'rganish metodi

Pedagogik tadqiqot metodlari ichida bolalar ijodini tabiiy holatda o'rganish va ilmiy xulosalar chiqarish metodi mavjud. Bunda maktab o'quvchilarning o'ziga xos individual tartibdagi faoliyatlariga doir ma'lumotlar tahlil qilinadi, xulosalar chiqariladi. Maqsad O'zbekiston yoshlarining tipik obrazlari va ularda ijobiy xislatlarni shakllantirishdir. Shu sababli yoshlarning turli yozma daftarlari, tutgan kundaliklari, yozgan xatlari, she'r va hikoyalari, hayotiy rejalari, insholari, turli yozma hisobotlari bolalar ijodini o'rganish uchun manba bo'lib xizmat qiladi.

Oqibatda, maktab o'quvchilari orasidan etishib chiqayotgan qobiliyatli, istedodli yoshlarni ertaroq aniqlash, ularning istedodlarining namoyon bo'lishi uchun reja va sharoitlar yaratish imkoni yaratiladi. Odatda, bolalar ijodini o'rganish manbai ko'p bo'lib, ular: fan olimpiadalari, mavzular bo'yicha konkurslar, maktablar boyicha ko'rgazmalar, musobaqalar, ekskursiyalar va sayllar va hokazo.

Maktab hujjatlarini tahlil qilish metodi

Respublikamiz rahbariyatining xalq talimi yuzasidan qabul qilingan qaror va yol-yoriqlari asosida maktabda bajarilgan va bajarilayotgan talimtarbiya ishlarini yuritilgan hujjatlar orqali aniqlash metodi ham mavjuddir. Maktab hujjatlarini tekshirish orqali oqituvchilar va oquvchilar jamoasi, ularning pedagogik faoliyati haqida aniq ma'lumotlar olinadi.

Umuman, maktab hujjatlari deyilganda; oqituvchi va oquvchilarning soni va sifati; oquvchilarning shaxsiy hujjatlari, sinf jurnallari, kundalik daftarlari, buyruq daftarlari, pedagoglar kengashining qarorlari daftari, maktabning rejadagi pul hisobi

va uning sarflanishiga doir hujjatlar, turli inventarlar daftari va boshqalar tushuniladi. Maktab hujjatlarini tahlil qilishda oquvchilarning umumiy miqdori, uning osishi yoki kamayish sabablari tavsifi, oquvchilarning fanlar bo'yicha ozlashtirish darajasiga, sinfda qolishning oldini olish, rag'batlantirish va jazolash choralari, turlariga, maktabning moddiy bazasiga etibor beriladi.

Ularni tahlil qilish, hisobotlarni ko'zdan kechirish, tog'ri yoki notog'riligini aniqlash, oquvchilar faolliklarining osishi bilan taqqoslash, ilg'or pedagogik tajribalarning umumlashtirilishi va joriy etilishi va nihoyat, tegishli chora, tadbirlar belgilash maqsadida o'tkaziladi.

Test, so'rovnomalar metodi

Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari ichida yetakchi metod so'rovnoma va test savollardan foydalanishdir. So'rovnoma-anketa (fransuzcha "tekshirish" ma'nosini bildiradi) metodi qo'llanilganda yaratilgan ilmiy farazning yangiligini bilish, aniqlash, o'quvchilarning yakka yoki guruhli fikrlarini, qarashlarini, qanday kasblarga qiziqishlarini, kelajak orzu-istaklarini bilish va tegishli xulosalar chiqarish, tavsiyalar berish maqsadida o'tkaziladi.

O'zbekiston, tabir joiz bo'lsa, Markaziy Osiyoda birinchi bo'lib test metodini maktab, oliy va o'rta maxsus talim tizimiga tadbqiq etdi. Test sinovlaridan ko'zlangan maqsad oz vaqt ichida o'quvchilarning bilimlarini yoppasiga aniqlash, baholashdir. Bunda test savollarini qanchalik aniqlik va aql bilan, fikrlash jarayoniga zarar tegmaydigan qilib tuzish ahamiyatli ekanligini nazarda tutish lozim. Test savollarining o'rni va ularni mazmunan rang-barang qilib tuzilishi, o'quvchilarning mustaqil fikrlarini o'stiradi, kelajakni real baholash imkonini beradi.

Eksperiment-tajriba sinov metodi

"Eksperiment" so'zi lotincha "sinab korish", "tajriba qilib korish" ma'nosini anglatadi.

Odatda eksperimental-tajriba ishlari ta'lim-tarbiya jarayoniga aloqador ilmiy faraz yoki amaliy ishlarning tadbiqu jarayonlarini tekshirish, aniqlash maqsadida o'tkaziladi. Bunda ham ilmiy farazlarning didaktik yoki amaliy ahamiyatiga e'tibor beriladi.

O'tkaziladigan tajriba ishlari ta'lim va tarbiya o'rtasidagi qonuniy aloqalarni aniqlash, natijalarni hisobga olish asosida yangi metodlarni tadbiqu etishga, talim-tarbiya samaraligini oshirishga qaratiladi. Shuningdek, talim-tarbiya jarayonining borishini, tuzilishi va natijalarini oldindan ko'ra bilish imkoniyatini beradi.

Eksperiment metodi sharoitga qarab 3 xilda o'tkaziladi:

- 1) tabiiy eksperiment;
- 2) laboratoriya eksperimenti;
- 3) amaliy tajriba.

Pedagogik eksperiment o'z mazmuniga ko'ra didaktik, tarbiyaviy, maktabshunoslik muammolari yuzasidan o'tkaziladi.

Pedagogik eksperiment-tajriba ishlarini o'tkazishda quyidagi talablar mavjud:

- ishning aniq, ilmiy jihatdan asoslangan farazini aniqlash va kutilishi lozim bolgan natija uchun reja belgilash lozim;
- ilmiy ish yoki pedagogik faoliyat uchun aniq obyekt belgilash, amalga oshirish borasida qo'shimcha metodlarni aniqlash;
- tajriba ishi o'tkazish vaqtini va muddatini belgilash;
- tajriba uchun lozim bo'lgan asbob-uskuna va boshqa hokazolarning tayyor turishi;
- eksperiment natijalarini zudlik bilan tahlil qilish va tegishli xulosa chiqarish va tavsiyalar berish kerak.

Statistika malumotlarini tahlil qilish metodi

Pedagogik tadqiqot statistika ma'lumotlarisiz, ularning tahlilisiz o'zligini namoyon eta olmaydi. Chunki nafaqat ilmiy izlanishlar borasidagi, balki xalq ta'limi sohasidagi, jumladan, ajratilgan mablag'larning oshirilishi, xalq ta'limi

muassasalarinng doimo o'sib borishi, darslik va o'quv qo'llanmalari, xo'jalik shartnomalari va ulardan tushayotgan mablag'larni statistika metodi orqali aniqlanadi.

Respublikamizning deyarli barcha ta'lim-tarbiya muassasalari statistika malumotlari bilan qurollangan, kelajak rivojlanish rejalariga ega. Respublikamizning mustaqil bo'lguniga qadar statistika sohasidagi chalkashliklar, atayin ortirib, qo'shib yozishlar xalq talimi tizimida ham mavjud edi. Ularning nazorati boshligi va obyektiv emasligi xalq ta'limi sohasidagi chuqur islohot o'tkazilishiga olib keldi. Demak, statistik ma'lumot aniq, hayotiy bo'lsa, bajarilayotgan ta'lim-tarbiya yoki ilmiy tadqiqotning qimmati yuqori bo'ladi.

Pedagogik tadqiqotlarni tashkil etishda aniq ilmiy tadqiqot metodlari qo'llaniladi. Pedagogik tadqiqot metodlari — bu ilmiy nazariyalarni qurilishi, bog'liqliklari, munosabatlari, qonuniy aloqalarini o'rnatish maqsadida ilmiy ma'lumotlarni olish yo'llaridir.

Pedagogikada psixologiya, sotsiologiya, fiziologiya, matematika fanlaridan kirib kelgan metodlardan tashqari pedagogikaning o'zini metodlari ham keng qo'llaniladi. Biz pedagogikani ilmiy tadqiqot metodlari deganda, yosh avlodni ta'limi, tarbiyasi, rivojlanishi jarayonlariga xos bo'lgan ichki aloqa va munosabatlarni tekshirish hamda ular to'g'risidagi ma'lumotlarni olish yo'l va usullarni tushunamiz. Pedagogik tadqiqot metodlari nazariy va amaliy (empirik) turlarga bo'linadi.

Tadqiqotning nazariy metodlari ilmiy faktlarni tizimlashtirish, kengaytirish, aniqlashni taqozo qilib, hodisalarni tushuntiradi va oldindan izohlab, olingan natijalarni ishonchliligini oshirib, mavhumdan aniq bilimlarga o'tishni, turli tushuncha va farazlar orasidagi aloqadorliklarni o'rnatib, asosiy va ikkinchi darajalilarini ajratadi.² Pedagogikada shunday maxsus metodlar mavjudki, ular yordamida ta'lim-tarbiya jarayoniga oid muhim faktlar, turli pedagogik vaziyatlar

---

² O'. J. Yo'ldashev tahriri ostida. Umumiy pedagogika. – T.: "Fan va texnologiya", 2017, 27- bet.

mohiyatlari, mexanizmlari, xususiyatlari o'rganiladi. Obyektiv dunyoni bilish, nazariyada nimani o'rganish va o'rgatish kerak, kimni va qanday tarbiyalash lozim degan masalalar mavjud bo'lib, ular o'zaro uzviy bog'liqdir. Pedagogikaning ilmiy tadqiqot usullari qanchalik to'g'ri tanlansa ta'lim-tarbiya mazmunini yangilash va takomillashtirish shu darajada yaxshilanadi, pedagogika fani ham boyib boradi.³

Ayni vaqtda, O'zbekiston Respublikasida pedagogik yo'nalishda olib borilayotgan ilmiy izlanishlar dialektik yondashuvga asoslanadi. Pedagogik hodisa, voqelik va ularning qonuniyatlarini aniqlashga bunday yondashuv pedagogik hodisa va jarayonlarning umumiy aloqasi, ularning izchil, uzluksiz rivojlanishi, bolaning fiziologik rivoji uning psixologik, intellektual jihatdan takomillashtirib borishini ta'minlashi, qarama-qarshiliklarning shaxs kamolotini ta'minlashdagi o'rni va roli, shuningdek, dialektika kategoriyalarining ahamiyatini e'tirof etadi. Pedagogik ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish murakkab, muayyan muddatni taqozo etuvchi, izchillik, uzluksizlik, tizimlilik hamda aniq maqsad kabi xususiyatlarga ega bo'lgan jarayon bo'lib, uning samarali bo'lishi uchun bir qator shartlarga rioya etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B. X. Xodjayev. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik.- T.: "Sano-standart" nashriyoti, 2017-yil, 33-bet.
2. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti fanidan ma'ruzalar matni. Navoiy – 2012, 15- bet.
3. O'. J. Yo'ldashev tahriri ostida. Umumiy pedagogika. – T.: "Fan va texnologiya", 2017, 27- bet.
4. O'. M. Asqarova, M. Xayitboyev, M. S. Nishonov. O'zR Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. – T: "Talqin", 2008, 15-bet

---

³ Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti fanidan ma'ruzalar matni. Navoiy – 2012, 15- bet.